

XIII. Yüzyıl Anadolu Selçuklu-Bizans Sınırı: Uc

XIII. Century Boundary of Anatolian Seljuk-Byzantine: Uc (Udj)

Dursunbey YALÇINKAYA

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Doktora Öğrencisi Dursunbey YALÇINKAYA

ORCID: 0000-0003-4212-8611

e-mail: dursunbeyyalcinkaya@gmail.com

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Muğla, Türkiye

Başvuru/Submitted: 07.04.2025

Kabul/Accepted: 12.08.2025

Atıf: Dursunbey, Yalçinkaya, “XIII. Yüzyıl Anadolu Selçuklu-Bizans Sınırı: Uc”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 8/2 (Aralık 2025): 549-571

Citation: Dursunbey, Yalçinkaya, “XIII. Century Boundary of Anatolian Seljuk-Byzantine: Uc (Udj)”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 8/2 (December 2025): 549-571

Lisans/License:

Öz- Asurlular, Hititler, İranlılar, Yunanlılar ve Romalılar gibi pek çok siyasi güç tarafından yönetilen Anadolu, 1071 Malazgirt Savaşı sonrasında yeni bir yapı ile tanışır. İran merkezli Selçukluların sevk ve idaresinde bölgeye yerleşmeye başlayan Türkler, coğrafyanın yeni sahipleri olma yolunda tarihi bir seyir ortaya koyacaklardır. Başlangıcı için Türkleşme süreci olarak adlandırabileceğimiz bir dönemi içeren geçmiş, Osmanlı İmparatorluğu'na evrildiği için, daha çok ulaşılan sonuç itibarı ile araştırmacıların dikkatini çekmiştir. İmparatorluk tarihi ve yapısının araştırmacı açısından çekiciliği inkâr edilemeyeceği gibi imparatorluğa giden yol da tarihçiye ihmali mümkün olmayan bir alan sunar. Ancak konuya ilişkin yapılan çalışmalar imparatorluğa bir arka plan resmetmek açısından yeterince aydınlatıcı olmamış, Osmanlı öncesi anlatıları ile çıkan sonuç örtüşmemiştir. Bu noktada imparatorluğun şafağını da içeren sahanın yeniden değerlendirilmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmamızın konusu merkezden uzakta olması ve göçebe sakinlerine yönelik pejoratif yaklaşım nedeniyle kontrol altına alınması zor alanlar olarak tarif edilen *Uc* bölgeleridir. Araştırmamız Anadolu Selçuklu-Bizans sınırını oluşturan Ucun nasıl bir yer olduğunu ve XIII. yüzyıl boyunca merkezle olan ilişkisini değerlendirerek yeni bir yorum yapmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler–*Uc, Uc Beyi, Anadolu Selçukluları, Sınır, Göçebe*

Abstract – Anatolia, which had been ruled by many political powers such as Assyrians, Hittites, Greeks and Romans, entered a new political order following the Battle of Manzikert in 1071. The Turks, who began to settle in the region under the direction of the Iran-centered Seljuks, initiated a historical process that would make them the new rulers of the land. This historical period, which can be described as the process of Turkification, has attracted the attention of researchers mainly because it eventually evolved into the Ottoman Empire. The historical path leading to the formation of the Empire offers historians a field that cannot be ignored, while the appeal of the Empire's history and structure is undeniable. However, existing studies have not been sufficiently illuminating to provide a coherent background for the Empire, and their findings have not corresponded with pre-Ottoman narratives. At this point, it has become necessary to re-evaluate the period that encompasses the dawn of the Empire. The focus of this study is the *Uc* (Udj) region, which was difficult to control due to its distance from the center and the pejorative attitude toward its nomadic inhabitants. This research aims to offer a new interpretation of the *Uc* (Udj) region by examining its characteristics and its relationship with the center throughout the 13th century, during which it formed the frontier between the Anatolian Seljuks and the Byzantines.

Keywords– *Uc (Udj), Uc (Udj) Bey, Anatolian Seljuks, Boundary, Nomads*

Yayın Tarihi	26 Aralık 2025
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: İki İç Hakem (Editör-Yayın Kurulu Üyeleri) İçerik İncelemesi: Üç Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması	Yapıldı-İntihal.Net
Etik Bildirim	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr
Date of Publication	26 December 2025
Reviewers	Single Anonymized - Two Internal (Editor board members) Double Anonymized - Three External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes – İntihal.Net
Complaints	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

EXTENDED ABSTRACT

The administrative unit of Western Anatolia referred to as “Uc” (*Udj*), which forms the focus of this study, represents the region most in need of such a reevaluation. Indeed, the field, including the dawn of the empire, has yet to reveal the reasons explaining the historical course, especially due to the pejorative readings made on its nomadic inhabitants. In this study, following a description of the *Uc* region in administrative context, the objective is to reach a new conclusion through evaluation of existing

interpretations of the region. This will be achieved by drawing on contemporary sources and analyzing the region's social structure and economic activities.

The term “*Uc*” constitutes the fundamental concept of the present study, and is defined as 'boundary'. However, it is crucial to emphasize that the boundary in this period does not denote a fixed line in the modern sense of the term. Studies focusing on the concept distinguish between two temporal phases: traditional and modern. The period prior to the Treaty of Westphalia (1648), which established the foundation for the emergence of modern nation states, is traditionally recognized as the 'pre-modern' era. In contrast, the subsequent period is regarded as the 'modern' era. The concept of 'boundary' is articulated through divergent terminology in these distinct historical phases. The English language features a clear distinction between the concepts of "Border" and "Boundary." The former is a modern, strictly defined area of sovereignty, while the latter is a more traditional concept referring to the last point of an authority's sphere of influence. In addition to these meanings, the term "Frontier" is employed to denote the geographical area in which a political entity endeavors to extend its influence beyond its immediate environs. This usage of the term persists throughout both periods. In this study, the term “border” will be used to denote the outer most administrative unit, corresponding to what is expressed by the word “boundary”.

By the thirteenth century, a border line between the Seljuks and Byzantium had been established and remained largely stable. This line started from Kastamonu in the north and included centers such as Karahisar-ı Devle, (Afyonkarahisar) Kütahya and Denizli and ended at the Gulf of Makri (Fethiye). A thorough examination of the region reveals that these areas constitute a climatic boundary. It is our contention that the distinction between the Byzantine and Seljuk empires can be attributed to their respective strategic settlement patterns, which were tailored to the production characteristics of the social structures that each empire sought to govern.

The Anatolian Seljuk “*Uc*”, as posited by scholars such as Paul Wittek and Elizabeth A. Zachariadou, has been associated with the Byzantine border guards, known as the *Akritai*. However, a critical examination reveals significant disparities between the two structures, contradicting these assertions. The guards known as *Akritai*, who were responsible for overseeing border crossings during the Nicaean Empire, were predominantly regarded as troops that engaged primarily in minor skirmishes. In fact, Digenes Akrites, the epic hero of the Byzantine-Islamic frontier who popularized the concept, engaged primarily in combat with Christian bandits.

The concept of *Uc*, distinguished from *Akritai*, manifests in numerous forms throughout Anatolia and other geographical areas. A form of provincial administration known as the satrapy was adapted by the Persians from the Assyrians system and bears similarities to the *Uc* in its terminology. In Anatolia, Sardis, Daskyleion, Cappadocia, Cilicia and Armenia were satrapies established by the Persians. The administrative organization in question initially emerged in the 6th century BC and underwent modifications to its boundaries over time. It was governed by a figure known as a satrap, who presided over an army unit. The satrap's duties included maintaining of public order and security, collecting taxes and tribute, overseeing irrigation system to enhance agricultural fertility, and protecting of livestock and vegetation. The Byzantine themes, which emerged as a response to the Arab Islamic conquests and gradually evolved into an administrative, military, and socio-economic system, constitute another political entity analogous to the *Uc*. It is noteworthy that, once more, the Sugûr and Avâsim organization -which came to the fore on the Islamic side in Northern Syria and the Taurus Mountains during the period of the Arab Islamic conquests- differs from our concept of "boundary" in that these were essentially areas where purely military activities were pursued.

This study aims to examine the relationship between the "Uc" administrative unit, which has been observed in similar forms in the region and other geographies, and the central authority throughout the eighteenth century and to present a novel approach to the interpretations that have been made to date.

GİRİŞ

Tarihinde pek çok siyasî güç tarafından yönetilen Anadolu 1071 Malazgirt Savaşı sonrasında yeni bir yapı ile tanışır. İran merkezli Selçukluların idaresinde bölgeye yerleşmeye başlayan Türkler, coğrafyanın yeni hâkimleri olma yolunda tarihi bir seyir ortaya koymuş, bunun yanı sıra dünya tarihinde önemli bir yer tutacak olan imparatorluğu da yine bu coğrafyada kurmuşlardır. Başlangıcı için Türkleşme süreci olarak adlandırabileceğimiz dönem, daha çok ulaşılan sonuç itibarı ile araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Nitekim imparatorluğa giden yolu içeren geçmiş, tarihçiye ihmali mümkün olmayan bir alan sunar. Fakat bu doğrultuda yapılan çalışmalar yeterince aydınlatıcı olmamış Osmanlı öncesi anlatıları ile çıkan sonuç örtüşmemiştir.

Anadolu Türk tarihinin, bir imparatorluğa evrilmesini ve seleflerinin aksine coğrafyadaki varlığını sürdürüyor olmasının nedenlerini anlamının yolu önemli bir soruya cevap vermekten geçer. Türkleri Anadolu'nun gölgesiz fatihlerinden ayıran nedir? Yanıtın büyük bölümünü göç oluştursa da tek başına yeterli değildir. Nitekim hem Anadolu'da hem de başka coğrafyalarda göçün de eşlik ettiği fetih ya da işgal hareketleri kalıcı sonuçlar üretmemiştir. Bu noktada Vizigotların İspanya'yı işgali fakat burada etkili bir yapı ortaya koyamaması ile ilgili bir yorum dikkat çekidir. Vizigot Devleti'nin başarısızlığını, dengesiz ekonomi, sosyal organizasyonlardaki dağınıklık ve yeni bir ekolojiye adaptasyon konusundaki zafiyete bağlayan yazar, sonucu "*orman adamı ormandan uzaklaşmadı*" şeklinde özetler¹. Bu yorumdan hareketle Anadolu'nun Türkleşme sürecini, fatihlerinin idarî, ekonomik, sosyal yapıları ve coğrafyaya entegrasyon yetenekleri bağlamında değerlendirilerek daha kabul edilebilir sonuçlara ulaşılabileceği kanaatindeyiz.

Araştırmamızın konusunu oluşturan Batı Anadolu Uc idarî birimini oluşturan bölgeler, böyle bir yaklaşıma en çok ihtiyaç duyan alanı ihtiva eder. Nitekim imparatorluğun geçmişini de içeren saha, bilhassa göçebe sakinleri üzerinden yapılan pejoratif okumalar nedeniyle, tarihi seyri açıklayan gerekçeleri ortaya koymaktan uzaktır. Mevzubahis bölge temelde, kontrol altına alınması zor, merkeze bağlılık noktasında sorunlu, mümkün olan en yüksek bağımsızlık seviyesine ulaşmayı hedefleyen idarecilerin yönettiği, yağma ve ganimet gibi geçici gelir kaynaklarının cazibesine kapılmış kitlelerin yoğun olduğu bir alan olarak tasvir edilir. İmparatorluğa bir arka plan resmetmeye çalışan Paul Wittek'in *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*² adlı eserinde yapmış olduğu tarif, konuya ilişkin ilk referans noktası olmuş ve bugüne kadar güncelliğini korumuştur. O'nun ortaya attığı popüler gazi tezini reddederek yerine pragmatizm gibi tarifi tartışmalı bir mefhumu koymaya çalışan Rudi Paul Lindner de *Göçebeler ve Osmanlılar*³ isimli çalışmasında, kutsal savaşçılar iddiasına karşı olmakla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun öncüleri konusunda benzer iddiaları ortaya koymaktadır. Elizabeth Zachariadou'nun kaleme aldığı "Udj"⁴ maddesi de aynı yaklaşımı takip ederek benzer iddiaları ileri sürmektedir. Pek çok araştırmacı tarafından kabul gören fakat temsil gücü yüksek verilerle tahkim edilmeyen ve genellikle teoriye dayalı iddialar, tarihi süreçte bir kopukluk meydana getirmektedir. Bölgenin yeniden değerlendirilmesi gerektiği düşüncesinden hareketle

¹ Thomas F. Glick, *Islamic And Christian Spain in the Early Middle Ages*, (Leiden: Brill Academic Publishers, 2005), 18.

² Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, çev. Fatmagül Berktaş, (İstanbul: Pencere yayınları 1995).

³ Rudi Paul Lindner, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, çev. Müfit Günay, (Ankara: İmge Kitabevi, 2020).

⁴ Elizabeth A Zachariadou, "Udj", in: *Encyclopaedia of Islam (New Edition)* Vol. X. Leiden, 777.

başladığımız araştırma, mezkûr alanın ve meskûnlarının ne denli yönetilebildiği sorusuna cevap aramak üzere kurgulanmıştır. Bu noktada Uc bölgesini idarî olarak tarif ettikten sonra, tarihi süreçte merkezle olan ilişkisini değerlendirerek bir analiz yapmaya çalışacağız.

Çalışmamızın temel kavramı olan *Uc* sınır manasına gelmektedir. Ancak burada vurgulamamız gereken husus dönemimize ait sınırın bugünkü anlamı ile çizgisel bir hattı ifade etmediğidir. Kavram üzerine odaklanan çalışmalar sınırı geleneksel ve modern olmak üzere iki döneme ayırırlar. 1648 yılında, ulus devletlerin doğuşuna giden yolu açan Westfalya Antlaşması öncesi dönem geleneksel, sonrası ise modern dönem olarak kabul edilir⁵. Nitekim sınır da mevzu bahis dönemler için farklı kelimelerle ifade edilir. İngilizcede *Border* kesin çizgilerle belirlenmiş egemenlik alanı olarak modern döneme ait bir kavram olup, *Boundary* ise bir otoritenin etkinlik alanının en son ulaştığı noktayı ifade eder ve geleneksel döneme ait bir kavramdır. Bunların dışında *Frontier* siyasi iradenin kendi sınırları dışında etkinlik kurmaya çalıştığı alanı ifade eder ve her iki dönem için de kullanılır⁶. Bu çalışmada sınır, *Boundary* kelimesine karşılık gelen en uzaktaki idarî birim anlamında kullanılacaktır.

Her ne kadar 1648 yılındaki antlaşma başlangıç olarak kabul edilse de devletleri ayıran sınırların geçirimsizlik anlamını kazanıp, ulus devlet yapılarının çizgisel sınırları kullanmaya başlaması yakın bir tarihte meydana gelmiştir. Bilimsel ilerlemenin enlem, boylam, dakika konum gibi birimleri kullanmaya olanak sağlaması ile başlayan sürecin⁷ öncesinde temel belirleyici coğrafi özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada Anadolu bilinen en eski dönemlerden itibaren hâkimlerine belirli yönetim alanları sunmuş, sakinleri, idarecileri ve idarî bölge isimleri değişse de coğrafi sınırlar neredeyse aynı kalmıştır.

XIII. yüzyıl, Bizans-Türk mücadelesinde, toprak kazanımı anlamında bir duraklama evresini ifade eder. Bunun başlıca sebebi Bizans'ın başkenti olan Konstantinopolis'in 1204 yılında Latinler tarafından işgal edilmiş olmasıdır. Şehrin kaybedilmiş olması Bizans için maddi ve manevi anlamda çok güçlü bir sarsıntıyı temsil eder. Görgü tanıklarından Khoniates'in Müslümanlar dahi bu kadar saygısızlık etmedi diyerek üzüntüsünü sergilediği işgal, bazı araştırmacılar tarafından, Konstantinopolis'in Osmanlıların eline geçişinden ise daha elim bir hadise olarak sunulur. Kaybedilişi sırasında cereyan eden dramatik pek çok hadisenin yarattığı tahribatın dışında, şehre yüklenen manevi anlam da asırların birikimi olmakla Bizanslılar açısından çok önemliydi. Donald M. Nicol *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)* adlı eserinde, Konstantinopolis'te tahtta oturan bir Ortodoks İmparator ve Ayasofya'da ayin yöneten bir Ortodoks patriği Bizans'ın ölümsüzlük simgeleri olarak aktarır. Müellife göre şehrin elde tutulması tanrı yasalarının onda dokuzuydu⁸. Bu nedenle, belirleyici kitlelerle birlikte İznik'te yeniden kurulan imparatorluğun tek hedefi Konstantinopolis'e geri dönmek olarak işaretlenmiş, bunun dışındaki sorunlar ise ikinci plana itilmişti.

Latinlerin Bizans yöneticilerinin önüne yeni ve ihmali mümkün olmayan bir hedef koymuş olması, XIII. asrın ilk yarısını yaklaşık kırk yıl boyunca Selçuklular lehine etkilemiştir. Bizans

⁵ Feride Yılmaz, Zeynep Özden Oktay, "Tarihsel Süreçten Günümüze Sınırların Evrimi ve Sınır Göç İlişkisi", *İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Disiplinler Arası Yenilik Araştırmaları Dergisi*, 4, (1), (2024), 115.

⁶ Mahsid Mikaeili, "Anadolu Tarihi Kentlerinde Sınır Kavramı", *Kesit Akademi Dergisi*, 8, (32), (2002), 159.

⁷ Özbey, Kerem; "Modern Türkiye'de Sınırlar ve Sınırların Sosyolojik İnşası" *Sosyoloji Dergisi*, 40, (2019), 241.

⁸ Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, çev. Bilge Umar, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 2003), 2.

İmparatorluğu'nun Anadolu'ya taşınmasını Türklerin ilerleyişinin önüne geçen bir engel olarak ifade eden yaygın görüşün tartışılması gerektiği kanaatindeyiz. Nitekim Bizans ordusunun Konstantinopolis'te olması ile İznik'te olmasının, ülkenin korunması hususunda önemli değişimleri ifade etmeyeceği, imparatorluğun merkezi Konstantinopolis olmak üzere yüzyıllardır savunulması ile anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra Selçukluların Bizans'a son vererek bölgeye hâkim olacak bir güce ve arka plana henüz sahip olmadıkları da kuvvetli ihtimal olarak görülmektedir. Selçuklu-Bizans ilişkilerini konu alan çalışmada Yusuf Ayönü de Selçukluların Bizans'a son vermek gayesinde olmadığı sonucuna ulaşır. Burada temel hareket noktası 1211 yılında I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in (1292-1296, 1205-1211) ölümü ile sonuçlanan Antiocheia Savaşı dışında Bizans'a karşı yapılmış büyük çaplı bir seferin bulunmayışıdır⁹.

XIII. asrın kudretli sultanları I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) ve I. Alâeddin Keykubad'ın (1220-1237) ülkenin doğu bölgesinin ürettiği tehditlere odaklanan pek çok seferleri olmasına rağmen, Bizans'a karşı herhangi bir askerî faaliyet yürütmemiş olmaları da batıya ilişkin fetih hareketi için henüz erken olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Türkiye Selçuklularının XIII. yüzyılda izledikleri tarihi seyir de öncelikli hedefin devleti olgunlaştırmak olduğunu göstermektedir. Bu noktada Anadolu'da güçlü bir ekonomik yapı oluşturma gayreti dikkat çekicidir. Konya'nın güney çıkış noktası ve Akdeniz ticaretinin önemli merkezlerinden biri olan Antalya'nın 1207 yılında¹⁰, Karadeniz'e çıkış yolu olan Sinop'un 1214 yılında¹¹, Suğdak'ın ise 1224 yılındaki fethi¹² uluslararası ticarete pay sahibi olmanın önemli adımları idi. Bunun yanı sıra Kıbrıs Kralı ve Venediklilerle yapılan ticari antlaşmalar da mevzubahis maksada hizmet etmekteydi¹³. Aynı zamanda Selçuklular dönemine ait uluslararası yollar üzerinde bulunan 190 kervansaray ve yaklaşık 40 köprünün büyük çoğunluğunun XIII. asra tarihleniyor oluşu da iddiamızı desteklemektedir¹⁴. Ekonomik fetih olarak değerlendirebileceğimiz bu son derece önemli gelişmeler, şüphesiz sürdürülecek olan savaşları finanse edecek bir yapıyı oluşturmayı da hedeflemekteydi. Ancak 1243 yılında meydana gelen Köseadağ Savaşı sonrasında Selçukluların Moğol tabiiyetine girmesi, süreçle ilgili yapılacak yorumları olasılıklara indirgemıştır.

Tarafların bahsedilen hedefler üzerine yoğunlaşmaları Bizans ile Selçuklu arasında, XIII. asır boyunca aralarında neredeyse istikrarlı bir sınır hattının oluşmasına neden olmuştur. Bu hat kuzeyde Kastamonu'dan başlayarak Karahisar-ı Devle, (Afyonkarahisar) Kütahya ve Denizli gibi merkezleri içine alarak Makri (Fethiye) körfezinde son bulur¹⁵. Dikkatle incelendiğinde mezkûr bölgeler aynı zamanda bir iklimin de sınırını oluşturmaktadır. Kanaatimiz odur ki Bizans ve Selçuklular, yönettikleri sosyal yapıların üretim özelliklerine uygun olan alanlara yerleşmekle ayrılmışlardır. Ancak bu uygunluk Bizans adına memnuniyet verici bir durum olarak kabul edilemez. Nitekim Anadolu XI. yüzyılın sonuna kadar Bizans için en önemli insan kaynağı olmuştur. En güçlü İmparator ve devlet adamları Anadolu doğumlu ya da buradaki ailelerdendi,

⁹ Yusuf Ayönü, "Selçuklu-Bizans Münasebetleri (1116-1308)", (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2007), 200.

¹⁰ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), 67.

¹¹ Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 72.

¹² Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 78.

¹³ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1993), 302,303, Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 126.

¹⁴ Koray Özcan, "Selçuklu Çağında Anadolu Kentleşme Koridoru", *Bilgi*, 73, (2015), 185, 206.

¹⁵ Paul Wittek, *Menteşe Beyliği: XIII-XV inci Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, çev. O.Ş. Gökyay, (Ankara Türk Tarih Kurumu, 1944), 1, Halil İnalcık, *Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile ilişkiler*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 49,50.

ordu en iyi askerlerini Toros ve Kapadokya'dan temin etmekteydi¹⁶, İstanbul Üniversitesini yeniden kuran Kassar Bardas ve üniversitedeki âlim ve müellifler Anadolu kökenliydi, Konstantinopolis'te görülen sanat Ayasofya dâhil daha önce Anadolu'da icra edilmişti ve başkentin iâşesi daha ziyade buradan temin edilmekteydi¹⁷. Ancak yeni şartlar bu önemli kaynakla olan ilişkinin kesilmesini zorunlu kılmıştı. Her ne kadar Bizans, Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilen bölgelerinden önemli ölçüde istifade etmiş olsa da Selçukluların henüz tanımadıkları Menderes ve Bitinya bölgelerinde bir tasarrufta bulunma gayelerinin olmadığı açıkça görülmektedir. Bir fetih hareketi olmamasının yanında sınır hattını oluşturan alanın iklim ve doğa şartlarının, Türklerin üretim ilişkilerine uygun olması da önemli bir gösterge olarak karşımıza çıkar. Nitekim Pontus bölgesi fethedilmeden batıya ilerlendiği gibi, Kızılırmak'ın kuzey bölgeleri de ilgi dışı tutularak güneyde Menderes tarafına yönelmek olası idi. Ancak yerleşik hayatın üretim ilişkilerine hâkim bir sosyolojiye ihtiyaç duyan Menderes ve Bitinya bölgelerinin fethi çok daha sonra gerçekleşmiştir. Sakarya Nehri Vadisi üzerinde bulunan Malagina gibi istihkâmaların varlığının bölgeyi koruma noktasında etkili olduğu da açıkça görülmekle birlikte¹⁸ bu yapılar fetih hareketlerine değil, yağma akınlarına karşı görev üstlenmiştir. Nitekim kuzey batı sınırını koruyan savunma hattı ancak XIII. yüzyıl sonunda yoğun Türkmen baskısına maruz kalarak aşılıma başlanmıştır¹⁹. Kuzey sınırını oluşturan tarihi Paflagonya bölgesinin Homeros'un İlyada'sında yaban katırlarıyla ünlü olarak geçmesi²⁰, Ksenophon'un Anabasis'inde süvari birlikleri ve atlarıyla anılması²¹ ile XIII. asırda atçılıkları ile şöhretli Türkler hâkimiyetinde iken, Marco Polo, İbn Sâid ve Ömeri gibi kaynaklarda çok değerli atların yetiştirildiği bölge olarak tarif edilmesi tesadüf olmayıp, bu sınır hattının coğrafya ve sosyal sermaye ilişkisi gözetilerek oluştuğu yönünde bir yorumu muteber kılar²².

Oluşum süreci hakkında kısaca bilgi vermeye çalıştığımız sınır Anadolu Selçukluları tarafından Türkçe bir kelime olan *Uc* ile ifade edilmektedir. Mezkûr kelime tarihi kaynaklarda ilk olarak Orhon Abideleri içerisinde bulunan Tonyukuk Yazıtı'nda askerî kanat anlamı ile karşımıza çıkar²³. Çalışmamıza konu olan anlamını karşılayan hudut şeklinde kullanımı ise benzer dönemde Uygur Kağanı Moyun Çor adına dikilen ve 753 yılına tarihlenen Taryat (Terhin) Kitabesi'nde görülür²⁴ ve ülkenin sınırlarını belirtir.

Yaylam Ötüken'in kuzey (yamaçlarım) batı ucu, Tez (ırmağı) başı. Doğusu Kanyuy (Hanuy) ve Künüy (= Huni) (ırmakları)..... İç otlagım Ötüken; kuzeyi Ongı Tarkan Süy, düşman (ımun) ki,

¹⁶Steven Runciman, "Anadolu'nun Orta Çağlardaki Rolü". *BELLETON*, 7, (27) (Temmuz 1943), 553.

¹⁷Runciman, Anadolu'nun Orta Çağlardaki Rolü", 553,554.

¹⁸Murat Keçiş, "Sakarya Boyunda Bizans-Türk Mücadelesinde Önemli Bir Geçit: Malagina", (Ed. Haluk Selvi, Bilal Çelik, Ali Yeşildal) 2. *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde, ed. Haluk Selvi, Bilal Çelik, Ali Yeşildal, (Kocaeli: Kocaeli Belediyesi, 2016), 78,81.

¹⁹Murat Keçiş, "XIII.-XIV. Yüzyıl Bizans ve İslam Kaynaklarına Göre Kuzeybatı Anadolu Yol Ağları" *BELLETON* 77, (280), (2013), 851.

²⁰Homeros, *İlyada*, çev. Erhat, Azra, Kadir, A. (İstanbul: Can Yayınları, 2008), 116, Charles Texier, *Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, C-I, Cev. Ali Suat, (Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002), 22.

²¹Ksenophon, *Anabasis: Onbinlerin Dönüşü*, çev. Sinem Ceviz, (İstanbul: Parola Yayınları 2014), 48,239.

²²Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi: Harikalar Kitabı*, çev. Işık Ergüden, Z. Zühre İlkelen, (İstanbul: Ötüken, 2004), 68, İbn Sâid El- Mağribi, *Kitabü'l Coğrafya: ve İbn Fazlullah'ın Anadolu ile İlgili Verdiği Bilgiler*, çev. Ramazan Şeşen, (İstanbul: Yeditepe, 2024), 128. Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömeri, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım-Mesâlikü'l Ebsâr*, çev. Dr. Ahsen Batur, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2014), 147-148.

²³Talat Tekin, *Orhon Yazıtları, Kül Tigin Bilge Kağan, Tonyukuk*, (İstanbul: Simurg, 1998), 90,91.

²⁴Talat Tekin, "Kuzey Moğolistan'da Yeni Bir Uygur Anıtı: Taryat (Terhin) Kitabesi", *BELLETON*, 46, (184), (1982), 798.

*Kağan'ınki, güney ucu Altay dağları, batı ucu Köğmen Tannu-Tuva dağları), doğu ucu Költi (dağları?)*²⁵.

Bununla birlikte Kâşgarlı Mahmud'un *Divân-ü Lugâti't- Türk*'ünde *Uç* adında tanınmış bir kentten söz edilir ve eserin pek çok yerinde bahsi geçer²⁶. *Ûç* kelimesinin ise bir şeyin sonu ve bir şeyin tükenmesi azalması olarak karşılık bulduğu çalışmada *Ûç Êl* sınır olarak tarif edilmektedir²⁷.

Sınırdaki olmak fikrinden hareketle başta Paul Wittek olmak üzere, Elizabeth A. Zachariadou ve onları takip eden pek çok araştırmacının, Bizans tarafındaki sınır muhafızları olan *akritailer* ile eşleştirdiği Anadolu Selçuklu Ucu, iddia edilenin aksine bu yapı ile benzeşmez²⁸. İznik İmparatorluğu döneminde sınırlardaki geçitlerde görevli olan akritai isimli muhafızlar daha çok küçük olaylara müdahale eden birlikler olarak görülmektedir²⁹. Nitekim kavramı yaygınlaştıran³⁰ Bizans İslam sınırında görevli olan destansı kahramanı *Digenes Akrites* de çoğunlukla Hristiyan haydutlarla mücadele etmektedir³¹. Yine Arap İslam fetihleri döneminde Kuzey Suriye ve Toros Dağları bölgesinde İslam tarafında oluşan *sugûr avâsım* örgütlenmesi, temelde salt askerî faaliyetlerin yürütüldüğü alanlar olmakla çalışmamızın konusu olan sınır alanından ayrışır³².

Akritailer ile eşdeğer tutulamayacak olan Uc kavramının Anadolu'da ve başka coğrafyalarda pek çok benzeri bulunmaktadır. Perslerin Asurlulardan alarak geliştirmiş oldukları bir eyalet yönetim biçimi olan *satraplık*³³ Ucu terimsel karşılığı ile örtüşen bir yapıdadır. Anadolu'da Sardis, Daskyleion, Kappadokkia, Kilikia ve Armenia Perslerin kurmuş olduğu satraplıklardır³⁴. MÖ VI. Asırda kurulmaya başlanan ve sınırları zaman zaman değişiklik gösteren³⁵ bu idarî örgütlenme satrap denilen kendine ait ordu birliğine sahip bir idareci tarafından yönetilirdi. Satrapın görevleri, asayiş ve güvenliğin sağlanması, vergi ve haraçların toplanması ile toprağın verimliliğinin artırılması için sulama sisteminin denetlenmesi ile hayvan ve bitki dokusunun korunmasıydı³⁶. Arap İslam fetihleri karşısında tedbir alma ihtiyacından doğan ve zamanla idarî, askerî ve sosyo-ekonomik bir sisteme dönüşen Bizans *themaları* ise Uc birimine benzeyen bir diğer politik yapıdır³⁷.

Coğrafi sınırları zaman zaman benzerlik gösteren satraplık ve thema yapılarının bulunduğu bölgede yine benzer sınırlar üzerinde oluşturulan Uc biriminin, buradaki selefî yapılardan etkilenmiş olabileceği gibi Anadolu'nun özgün coğrafyasından kaynaklanan bir benzerliğin, eski

²⁵ Tekin, Taryat (Terhin) Kitabesi", 810.

²⁶ Kâşgarlı Mahmud, *Divân-ü Lugâti't- Türk*, çeviri, Uyarlama, Düzenleme, Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurteser, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi), 2005, 161, 166, 178, 613.

²⁷ Kâşgarlı Mahmud, *Divân-ü Lugâti't- Türk*, 613.

²⁸ Wittek, *Menteşe Beyliği*, 10, Zachariadou, "Udj", 777.

²⁹ John H Rosser, *Historical Dictionary of Byzantium*, (Scarecrow Press 2001), 10, Michael J. Decker, *The Byzantine Art of War*, (Yardley: Westholme, 2016), 25.

³⁰ Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, s.30.

³¹ *Digenes Akrites: Günümüze Ulaşan Tek Bizans Destanı*, Haz. Richard D. Dietrich, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009), 1.

³² Yıldız, Dursun Hakkı, "Avâsım" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* c.4, (Ankara: TDV Yay., 1991), 111.

³³ Sevgi Sarıkaya, "Anadolu'da Pers Satraplık Sistemi". *Cedrus*, 4, (Haziran 2016), 75.

³⁴ Sarıkaya, "Anadolu'da Pers Satraplık Sistemi", 76.

³⁵ Muzaffer Duran, "Satraplık Sisteminin Pers Yönetim Teşkilatındaki Yeri". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34 (2015), 66.

³⁶ Sarıkaya, "Anadolu'da Pers Satraplık Sistemi", 82.

³⁷ Cüneyt Güneş, "Bizans Anadolu'sunda Askerî ve İdarî Bir Sistem: Thema Sistemi (VII. Yüzyıldan XI. Yüzyıla Kadar)", (Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2018), 36.

geleneklerle işlenmiş olması da söz konusu olabilir. Nitekim mezkûr birimlerin işleyiş biçimini, İslam'ın ilk yıllarında görülmeye başlayan ve Büyük Selçuklu veziri Nizâmülmülk eliyle yapılan değişikliklerle son derece düzenli ve yaygın bir şekilde kullanılan *iktâ* sisteminin³⁸ yapısal özellikleri ile benzerlik gösterir.

Çalışmamızın kapsamı içerisinde Uc kavramının ilk olarak karşımıza çıkışı, Rükneddin Süleyman'ın (1196-1204) vefatından sonra Uluborlu'da bulunan Yağıbasanoğlu üç kardeşin, Melikleri Gıyâseddin Keyhusrev'i tahta davet edişleri ile olur³⁹. Dânişmendli Yağıbasanoğulları Selçuklu hâkimiyetine girdikten sonra batı sınırına nakledilmiş ve burada Uc Beyi olarak görevlendirilmişlerdir⁴⁰. İbn Bîbî bölgede görev yapan üç kardeş Muzaffereddin Mahmud, Zahirreddin İli ve Bedreddin Yusuf'u Uc vilayetlerinin önderi, yöneticisi ve komutanı olarak tanıttıktan sonra, Uc bölgesinin bütün beyleri ile komutanlarının, onların taraftarı ve emirlerinin uygulayıcıları olduğunu söyler⁴¹. Müellifin kardeşlerden Muzaffereddin Mahmud'a melikü'l-ümerâ ünvanını verdiği bu anlatı Uc'un nasıl bir yapı olduğu konusunda çok önemli bilgiler içerir. Öncelikle uc vilayetleri bahsi, bu bölgelerin daha önce bahsettiğimiz üzere bir sınır değil idarî birim olduğuna işaret eder. Bununla birlikte beyleri ve komutanları olan bu idarî birimlerin bir üst merci olan beylerbeyine bağlı oluşu da hiyerarşiyi göstermesi açısından önemlidir. En önemlisi ise tahta kimin çıkacağı konusunda irade ortaya koyabilecek bir güçte olmalarıdır ki bu durum çalışmamızı içeren zaman diliminin neredeyse tamamında kendini gösterecektir.

Daha sonrasında ise Sultan İzzeddin zamanında Bizans sınırında melikü'l-ümerâ ünvanı taşıyan iki isim görülür. Hüsâmeddin Çoban ve Seyfeddin Kızıl yine bir taht mücadelesi ile karşımıza çıkan beylerbeyi unvanına sahip kişilerdir. İzzeddin Keykâvus ile Alâeddin Keykubad arasındaki mücadelede İzzeddin'in yanında yer alan beyler, Ankara kuşatması sırasında şehirlilere ve Melik Alâeddin'e zarar verilmeyeceği konusunda Sultana ağır yeminler ettirip, ahidnâmeler yazdırdıktan sonra Emir Seyfeddin Ayaba, şehri ve Melik Alâeddin'i teslim alır⁴². Burada etkinlik dışında dikkatimizi çeken bir başka nokta müellifin mezkûr beyleri tarifî olmuştur.

Ülke seçkinlerinin önde gelenleri, yardımcılarının ve adamlarının çokluğu, mal ve mülklerinin fazlalığı ile tanınan, iyi ahlak bakımından parmakla gösterilen, ikametgâhları âlimlerin sığınağı, dindarların güvencesi ve iffet sahiplerinin barınağı, Rum beldelerine gaza yapan, devrin büyük âlim ve din adamlarının hayatlarının bir kısmını yanında geçirdikleri, cömert, özel harcamalarını hazineден ayrı tutan, kâfirleri dize getirmek için çaba harcayan, Rum ülkelerindeki beylerin çoğunun onların kölesi veya çocukları olduğu melikü'l-ümerâlar olarak anılırlar⁴³. Bahsedilen özelliklere sahip beylerin varlığının, Uc bölgelerinin ilk dönemlerine ilişkin yapılacak olan değerlendirmelerde kıymetli bir yer tutacağı muhakkak olduğu gibi aynı zamanda bu beylerin yönettiği bölgelerin muhtevası hakkında yorum yapmayı da mümkün kılacaktır.

³⁸ Erhan Göksu, *Selçuklu'nun Mirası Gulam ve İktâ: Kölelik mi Efendilik mi*, (İstanbul: Kronik Kitap, 2017), 137.

³⁹ İbn Bîbî, *El-Evamirü'l-Ala'yye fi'l-Umuri'l-Ala'yye: Selçuknâme*, çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: Türk Tarih Kurumu 2014), 107-111, Nejat Kaymaz, "Anadolu Selçuklu Devletinin İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2, (2), 127.

⁴⁰ Kaymaz, "Anadolu Selçuklu Devletinin İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü", 126.

⁴¹ Bîbî, *El-Evamirü'l-Ala'yye fi'l-Umuri'l-Ala'yye*, 107.

⁴² Bîbî, *El-Evamirü'l-Ala'yye fi'l-Umuri'l-Ala'yye*, 166, Kaymaz, "Anadolu Selçuklu Devletinin İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü", 141.

⁴³ Bîbî, *El-Evamirü'l-Ala'yye fi'l-Umuri'l-Ala'yye*, 165,166.

Başlangıcı için Yağıbasanoğulları'nın Uc vilayetlerinin Beylerbeyi olarak görüldüğü sınırın, Sultan İzzeddin Keykâvus döneminde iki isim ile anılması konusunda ilk yorumu yapan Fuad Köprülü, Yazıcıoğlu'na referansla ve eski Türk geleneğine atıfla, Bizans sınırının sağ kol ve sol kol Uc beylerbeyliği olarak iki ayrı yönetim birimine ayrıldığını söyler⁴⁴. Konu hakkında fikir beyan eden Mustafa Akdağ da aynı kaynaktan hareketle bu görüşü benimser ve iki beylerbeyinin emrinde çok fazla Uc Beyi vardı der⁴⁵. Yazıcızâde'nin eserinde, Oğuz töresi gereği sağ kol beylerbeyliği Kayı ve Bayat beyine, sol kol beylerbeyliği Bayındur ve Çavındur beyine verildi⁴⁶ ifadesinin yanında, Melikü'l-Ümerâ Hüsâmeddin Çoban Bey ve Melikü'l-Ümerâ Seyfeddin Kızıl Bey'in Kayı ve Bayındur Boyundan kadim ve ulu beyler olarak sağ kol ve sol kol beylerbeyi idiler⁴⁷ şeklindeki anlatılardan hareketle yapılan ve pek çok araştırmacı tarafından takip edilen bu ayırım, bahsedeceğimiz veriler de eklendiğinde kabul edilebilir görünmektedir.

Bu noktada Hunlar döneminde karşımıza çıkan, sol ve sağ bilge beylikleri ile sol ve sağ kanat büyük generalleri gibi idarî ve askerî ayrımların varlığı, bu yapının Anadolu'ya taşınmış olduğunu düşündürmektedir⁴⁸. Bu referans noktasına ilave edilmesi gerektiğini düşündüğümüz bir kayıt Aksarâyî'nin *Müsâmeretü'l-Ahbâr* isimli eserinde karşımıza çıkar. Cimri hadisesi olarak bilinen şehzadelik iddiası ve Karamanoğulları'nın desteği ile Konya'yı işgal edip tahta çıkan Alâeddin Siyavuş'un ilk günlerine dair olan; “*Vezirlik göğündeki her güneş, emirlik burcundaki her yıldız batma, sönme ve kaybolma noktasına geldi. Asiler her gün sağ ve sol kanatları düzene koydular. Her saf için merkezi ve kanatları ayırdılar*”⁴⁹ şeklindeki kayıt Rum arazisinin devlet erkânından boş kaldığı yorumundan sonra yazılmış olmakla birlikte içeriğindeki, vezirlik ve emirlik makamlarının kaybolma noktasına geldiği bilgisi bu kaydın yeni idarî atamaları ifade ettiğini düşündürmektedir. Kaydın muhtevasının yanı sıra bizi bu görüşe sevk eden bir diğer hareket noktası ise vakıanın devrin diğer kaynaklarındaki anlatımıdır. Nitekim İbn Bibî aynı günleri anlatırken, vezirlik makamının Karamanoğlu Mehmed Bey'e verildiğini söyledikten sonra, pervânelik, nâiblik, istifa, tuğra, israf ve memleket nâzırı gibi makamları alçaklara ve soysuzlara dağıttılar diyerek bir idarî taksimat yapıldığından bahseder⁵⁰. Döneme ilişkin bir diğer önemli kaynak olan *Anonim Selçuknâme* ise aynı hadise sonrası, yine Karamanoğlu'nun vezirliği bilgisinin ardından Türklerden her birine bir makam verdi diyerek iddiamıza ilişkin bir başka veri sunar⁵¹. Bunların yanı sıra bir XVI. yüzyıl kaynağı olmakla birlikte, XIV. asrın ikinci yarısında tamamlanmış olan Dehhânî ve Yâricânî'nin, kayıp Farsça *Şehnâme*'sini kaynak olarak kullanan Şikârî'nin *Karamannâme* isimli eseri de mevzubahis günler için detaylı bir idarî taksimattan söz eder⁵². Bu verilerden hareketle Aksarâyî'nin zikrettiği sağ ve sol kanat düzenlemesinin Uc'ları ifade ettiği fikrine yakın duruyoruz.

⁴⁴ M. Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, (Ankara: Ötüken Neşriyat, 1981), 50,51.

⁴⁵ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, C-I, 1243-143, (Ankara: Tekin Yayınevi, 1979), 60,61.

⁴⁶ “Yazıcızade Ali'nin Selçuknâme İsimli Eserinin Edisyon Kritiği”, Haz. Abdullah Bakır, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008), 282.

⁴⁷ Bakır, “Selçuknâme”, 85.

⁴⁸ Ahmet Taşağıl, *Bozkırların İlk İmparatorluğu Hunlar*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2020), 83.

⁴⁹ Kerimüddin Mahmud-i Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000), 97.

⁵⁰ Bibî, *El-Eyamirü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye*, 636.

⁵¹ *Tarih-i Ali Selçuk* (*Anonim Selçuknâme*), Tercüme ve Notlar, Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner, (Ankara: Alfa Yayınları, 2014), 50.

⁵² Şikârî, *Karamannâme*, haz. Metin Sözen, Necdet Sakaoğlu, (İstanbul: Çekül Vakfı, 2005), 8-129.

Sultan Alâeddin Keykubad tahta çıktığı sırada Uc bölgesine ve diğer emirlere sultanlığın duyurulmasını istemiş, oradaki emirlerin büyüklerinden ve serverlerin ileri gelenlerinden Melikü'l-Ümerâlar Hüsâmeddin Çoban ve Seyfeddin Kızıl yanlarında çok fazla hediye ile Sultanın yanına gelerek menşurlarını yeniletip geri dönmüşlerdir⁵³. Sultan tarafından görevlendirildiklerini anladığımız bu beylerden, Seyfeddin Kızıl tarih sahnesinde kendine yapılan övgüler dışında fazla yer bulmaz. Ancak Hüsâmeddin Çoban Sultan adına Suğdak seferine çıkması ve fethi gerçekleştirmesi ile itibarlı bir yere sahiptir. İbn Bîbî bu görevin kendisine bildirilmesini anlatırken çok uzun bir methiye düzer ve sonunda; “görevlerini, işlerini ve davranışlarını, ibadet ve fazilet ehlinin, ilim ve amel sahiplerininkine uyduran oğullara ve torunlara sahip olan”⁵⁴ der ki asrın sonuna kadar Kastamonu Uc bölgesinde Hüsâmeddin Çoban’ın nesebini görüyoruz.

Aynı dönemde Ermenistan üzerine gönderilen ordunun başında ise Gıyâseddin Keyhüsrev’in kayınpederi olan ve Denizli’yi yöneten Mavrozomes’i görüyoruz. Her ne kadar O’nun mezkûr bölgeyi ne kadar yönettiği hakkında yeterli veri olmasa da Seyfeddin Ayaba’dan sonra Beylerbeyi makamına geldiğini biliyoruz⁵⁵. Fakat burada Ermenistan seferine gittiği sıradaki “*Rum beldelelerinde ve şehirlerinde topraklara, kalelere ve görevlilere sahip olan*”⁵⁶ şeklindeki kayıt, onun Denizli yöresindeki topraklara hâlâ hâkim olduğunu düşündürmektedir. Nitekim Denizli bölgesi uzun zaman tarihi kayıtlarda görülme de 1262 tarihli bir belge burada bulunan Uc Türklerinin Emiri Mehmet Bey⁵⁷ için, Mavrozemoslar’a mensup Guş-Beten ? Mehmed olarak söz etmektedir⁵⁸. Bu bilgiden hareketle Manuel Mavrozomes ile başlayan hâkimiyetin aynı soy verasetiyle bu yılda da devam ettiğini söyleyebiliriz⁵⁹. Mehmet Bey’in Moğollar ile girdiği çatışma sonrasında hayatını kaybetmesi üzerine bölge Moğollarla iş birliği yapan damadı Ali Bey’e verilmiştir. Mezkûr bey Cimri İsyanı sonrasında isyana katılmasa da sultana itaat etmediği için öldürülen, ucun büyük emiri olarak karşımıza çıkacaktır⁶⁰. Anlatının Sahip Fahreddin’in sultanın hizmetinde Uluborlu, Tonguzlu ve vilayetin diğer yerlerini dolaştıktan sonra ucun büyük emiri olan Ali Bey öldürüldü şeklinde geçmesi Uc’un geniş bir alan olduğuna ilişkin bir diğer kanıttır⁶¹.

İbn Bîbî, Sahip Fahreddin Ali’nin 1274 sonrasına tarihlenen ikinci vezirliği döneminde Lâdik, Honaz ve Karahisar-ı devle subaşılığının onun iki oğluna verildiğini söyler⁶². Ancak Aksarâyî’nin kaydında, vezirin oğulları Taceddin Hüseyin ve Nureteddin’e Rükneddin Kılıçarslan’ın tahta oturduğu sırada Uc vilayeti emirliğinin verildiğini görüyoruz⁶³. Tarihi süreç içerisinde sağ kol Uc Beyliğinin Hüsâmeddin Çoban’ın ailesi tarafından yönetildiği muhakkak olduğu için bahsedilen Uc’un sol kol olarak anılan Kütahya, Afyonkarahisar ve muhtemelen sonradan eklenen Denizli’yi kapsayan eyalet olduğu düşünülebilir. Nitekim kayıta geçen, hassa

⁵³ Bîbî, *El-Evamerü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye*, 244.

⁵⁴ Bîbî, *El-Evamerü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye*, 320.

⁵⁵ Bîbî, *El-Evamerü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye*, 292.

⁵⁶ Bîbî, *El-Evamerü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye*, 321.

⁵⁷ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, 50.

⁵⁸ Mikail Byram, “Türkiye Selçukluları Uç Beyi Denizlili Mehmet Bey” *Türkler Ansiklopedisi*, c.6, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002) 484, (Yazar çeviriyi Guş-Beten ? şeklinde okuduğunu ve ne anlama geldiğini bulamadığını belirtmiştir.)

⁵⁹ Bayram, “Denizlili Mehmet Bey”, 484.

⁶⁰ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, 103.

⁶¹ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, 103.

⁶² İbn Bîbî, *El-Evamerü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye*, 604.

⁶³ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s.56.

olarak, Kütahya, Sandıklı Beyşehir ve Akşehir belirlendi ifadesi bu görüşümüzü desteklemektedir. Buna ek olarak *Anonim Selçuknâme*'de geçen bir kısımda Karamanoğlu Halil Bahadır'ın Konya'ya saldırması, civarda yağma ve talan yapması üzerine halkın Lâdik'ten Sahib Fahreddin Ali'nin torununu yardıma çağırdıkları ve O'nun da Uc askerleri ile Konya'ya gelip şehri savunduğu şeklindeki kayıt 1291 yılında mezkûr bölgenin aynı kişiler tarafından yönetildiğini göstermektedir⁶⁴.

Uc tabir edilen idarî bölgenin kapsamının kesin olarak tarif edilmesi zordur. Rükneddin Kılıçarslan'ın kardeşi İzzeddin tarafından yenildiği bahiste melik, Uc vilayetine gönderilir ve Burdur'da hapsedilir⁶⁵. 1255 yılında meydana gelen hadise de Burdur Uc vilayetine dâhil görünmektedir. Burdur'un batısında bulunan Denizli'nin de aynı tarihte Uc vilayeti olarak anılması, kavramın her zaman sınırda bulunan tek bir şehri ifade etmediğini de göstermektedir. Daha önce bahsettiğimiz üzere Ali Bey'in emirliği döneminde de Uc geniş bir saha olarak tarif edilmektedir. Nitekim Anadolu'da daha önce kurulmuş olan Pers satraplıkları ile Bizans themaları birden fazla şehri içeren politik birimler olarak da şekillendirilmiş olup, Uygur kelimesinin Kâşgarlı Mahmud'da Beş Şehirli ülke (Vilayet) olarak anılması, aynı biçimin Orta Asya köklerinde de mevcut olduğunu göstermektedir⁶⁶. Bunların yanı sıra ülkenin Mücerredin Emir Şah ve Sahib Kazvîni arasında ikili yönetime bölündüğü dönemde (1288) Kazvîni Kayseri'den Uc vilayetlerinin hududuna kadar olan alanı, Mücerredin ise Kastamonu, Samsun ve Sinop sahillerine kadar olan Dânişmendiye vilayetini almıştır⁶⁷. Uc vilayetlerinin bu taksimatın dışında bırakılması da mezkûr alanların başlı başına idarî alanlar olduklarını düşündürmektedir. Bir başka açıdan değerlendirildiğinde İbn Sâid'in Denizli bölgesinde bulunan 200.000 hane Türkmen'in Uc Türkmenleri olarak anıldıklarını söylemesi, bir diğer Uc bölgesi olan Kastamonu'nun 100.000 çadırlık Türkmen nüfusa sahip olduğunu belirtmesi buraların önemli bir idarî alan olduğuna ilişkin destek noktası teşkil eder⁶⁸. Zira bahsedilen büyüklükteki nüfusların bir iradeye tabi olmadan varlıklarını sürdürmeleri mümkün olmayacaktır. Buna ek olarak 1284 yılında Emir Yavlak Arslan'ın Bizans'a ait Gideros Kalesi'ni fethi, düşüncemizi destekleyen bir diğer dayanak noktasıdır. Bugünkü Cide'de bulunan kale, Trabzon Rumlarından ve Bizans'tan gelen desteğe rağmen, Kastamonu Uc 'una ait askerler ve savaş malzemeleri kullanılarak fethedilmiştir⁶⁹. Mevzubahis gelişme bu Uc bölgesinin, kendi bünyesindeki unsurlarla fetih yapabilecek bir yapıda olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Sınır hattı değil, ülkenin en uzaktaki idarî birimleri olarak tanımlamamız gereken Uc bölgeleri, kontrol edilebilirlik açısından, merkezden uzakta olmaları ve ağırlıkla göçebe yaşam biçimini sürdüren sakinleri nedeniyle aleyhte yaklaşımlara konu olur. Araştırmamızda XIII. asır boyunca bu karakterin mezkûr bölgede ne denli ve hangi şartlarda görüldüğü ve bu karakterin zıddı verileri değerlendirilerek bir sonuca ulaşmaya çalışacağız. Çalışmamızı içeren tarihi sürecin öncesinde, göçebe ya da Türkmen olarak anılan kitlelerin siyasî otoriteyi zorlayan davranışlarının varlığı çok fazla örnekle sabittir. Bu noktada Büyük Selçuklu veziri Nizâmülmülk'ün

⁶⁴ *Anonim Selçuknâme*, s.64.

⁶⁵ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, 30.

⁶⁶ Kâşgarlı Mahmud, *Divân-ü Lugâti't- Türk*, 629, Özcan, Koray. "Anadolu Selçuklu Dönemi İdare Sisteminin Mekansal Örgütlenmeleri: Selçuklu İdari Birim Organizasyonları ve Evrimi", *Bilgi*, 36, (2006), 203.

⁶⁷ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, 122.

⁶⁸ İbn Sâid, *Kitabü'l Coğrafya*, 118-128.

⁶⁹ Cevdet Yakupoğlu, "Namık Musali, Çobanoğulları Uc Beyliği Dönemine Ait Gideros Fetihnâmesi", *TAD*, 37, (63) (2018), 91-95

Siyâsetnâme 'sinde aktardığı, Türkmenler hakkındaki düşüncesi önem arz eder. Müellife göre her ne kadar devlete bezginlik getirmiş olsalar da kuruluş aşamasında çok fazla sıkıntıyı göğüsleyerek, devlet üzerinde hatırı sayılır derecede hak sahibi olmuşlardır. Aynı zamanda hıssım ve akrabadan olmalarına da kıymet atfeden yazar, Türkmenlerin devletten nasiplerini alarak, hoşnut kılınmak suretiyle, kazanılmaları gerektiği kanaatine ulaşır⁷⁰. Bu düşünce göstermektedir ki mezkûr kimlikler, her zaman ve koşulda benzer sonuçlar üretmemektedirler. Çalışma sahamız içerisinde örneklendirmemiz gerekirse, II. Kılıçarslan'ın, (1155-1192) Frederik Barbarossa ile yapmış olduğu güvenli geçiş antlaşmasına Türkmenler riayet etmemişler ve Haçlı ordusuna saldırmışlardır. Bu hadiseden hareketle Cahen Uc bölgelerinde herhangi bir sultanın barışçı politikalarına uyulma zorunluluğunun bulunmadığı sonucuna ulaşır⁷¹. Ancak XIII. asır için bakıldığında bu sonuca ulaşmak çok mümkün değildir. Nitekim İzzeddin Keykâvus'un 1211 yılında I. Theodoros Laskaris ile yapmış olduğu antlaşmayı akamete uğratacak herhangi bir gelişme meydana gelmediği gibi⁷² aynı zamanda 1243 Köseadağ Savaşı'nın hemen öncesinde, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in (1237-1246) Moğol tehdidine karşı Bizans'la yapmış olduğu anlaşma da Türkmenler tarafından kabul edilmiş görülmektedir⁷³. Bizanslı tarihçi Gregoras'ın bugünleri anlatan bir kaydı bu düşüncemizi desteklemektedir.

“O sırada Türklerde sert bir kıtlık ve yiyecek ihtiyacı meydana geldi. Bunun için bütün yollar Roma ülkesine gelip giden bu ulusun kadınları, erkekleri ve çocukları ile doluydu. Böylece Türklerin elindeki altın gümüş ve kumaş olarak bütün hazineleri ile farklı renkte ve formda olan ve incelikle dolu bütün değerli eşyaları Romalılara aktı. Çok fazla değerli malın çok az miktârda hububat karşılığında satışa sunulduğunu görmek mümkündü. O zaman her bir tavuğa ve aynı zamanda sığıra ve keçiye çok fazla şey verildi. Romalıların evleri hızlıca barbarların malları ile ayrıca devletin hazinesi de çok fazla parayla dolmuştu”⁷⁴.

Kayıtta açıkça görüldüğü üzere, pek çok kaynak ve çalışmada yağmacı olarak anılan Türkler, bir kıtlık sırasında ihtiyaçlarını satın alma yoluyla, üstelik değerinin üzerinde ödemeler yaparak karşılamlışlardır. Bu noktada bir değerlendirme yapmak gerekirse II. Kılıçarslan döneminde Bizans'a karşı ve siyasi birliği sağlama noktasında yapılan savaşlar ve sultan henüz hayattayken başlayan taht mücadelelerinin oluşturduğu ortam, Türkmenler üzerinde mutlak bir otoriteyi mümkün kılmamış olmalıdır. Ancak XIII. asrın ilk yarısı için atılan ekonomik adımların oluşturduğu refah ortamı, Türkmenlerin ve Uc bölgesinin, başkentin kararlarına riayet etmesini sağlamış olmalıdır. Bunun yanı sıra XIII. yüzyıla ait hem İslam hem Bizans kaynakları, sıklıkla iddia edildiği gibi, mezkûr bölgelerin, Bizans'a karşı sürekli yağma saldırıları ve akınlarının yapıldığı bir alan olduğu sonucuna ulaşmak için yeterli veriyi sunmaz. Bu konuda aynı fikri paylaştığımız Peacock, XIII. asır boyunca meydana gelen sınır çatışmalarının göçebe baskınları olarak tarif edilebileceğini, bir stratejinin parçası ya da Uc'un eylemi olamayacağını söyler. Zira müellife göre Uc'un hareketi izlenebilir⁷⁵. Buradan anlaşılmaktadır ki Peacock, Uc'u merkeze tabi bir idarî birim olarak ele almakta, burada yaşayan göçebelerin yağma ve akın faaliyetlerini

⁷⁰ Nizamü'l Mülk, *Siyasetnâme*, çev. Mehmet Taha Ayar, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 147.

⁷¹ Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 56-58.

⁷² Ayönü, *Selçuklu-Bizans Münasebetleri* (1116-1308), 148-150.

⁷³ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, (Ankara: Türk Tarih Kurumu 2006), 406.

⁷⁴ Arslan Kılıç, “Nikiforos Grigoras'ın Romaiki İstoria Adlı Eserinin I-IV. Bölümlerinin Çevirisi”, (Yüksek Lisans tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, 2019), 90, 92.

⁷⁵ Peacock, A. C.S. “The Islamic-Byzantine Frontier Seljuk Anatolia” *The Islamic- Byzantine Border in History* içinde Edited, D.G. Tor, Alexander Beihammer, (Edinburgh: Edinburgh University Press 2023), 11: 289.

ise münferit olaylar olarak değerlendirmektedir. Teorisini bu makalesinde delillendirmeyen yazar bir başka çalışmasında, Konstantinopolis'in işgalinden sonra, Menderes bölgesinde toprak edinmeye çalışan İznikli elitlerin yarattığı çatışmalardan hareketle, Türkmen akınlarının burayı değersizleştirecek maiyette olmadığına işaret eder. Bir başka örnek olarak da Pachymeres'ten naklen Bizanslı General Ioannes Palaiologos'un 1269 yılında Menderes bölgesinde Türkmenler'le bir kışlak sınırı anlaşması yaptığını söyler ki bu bilgi göçebelerin uzlaşılabilir olduğuna ilişkin bir yorumu da kabul edilebilir kılmaktadır. Reşîdüddin'in vezirliğinden kalma olduğu iddia edilen bir mektupta Gazan Han'a Uc bölgesi Denizli'yi kış kampı yapmasının tavsiye edilmesi, müellifin bir diğer dayanak noktasıdır. Nitekim mektubun yazarı burayı huzursuz Türkmenler'den uzak bir yer olarak tanımlar⁷⁶. Konuya ilişkin Anadolu'da *Göçebeleşme ve İslamlaşma* isimli bir makale kaleme alan Vyronis, bölgedeki yağma ve benzeri yıkıcı durumlara değinmek için Gürcistan'da göçebeler tarafından yapılan yıkımı çok uzun anlatır ve Batı Anadolu'da da aynı şeylerin yaşandığını söyler⁷⁷. Bize göre bu değerlendirmenin sebebi, bölgeye ilişkin kayıtların, mevzubahis sonuca ulaşmak için yeterli olmamasıdır. Bununla birlikte Halil İnalıcık da Kastamonu Uc Beylerinin Bizans'a karşı gaza hareketini gevşek tuttuğunu söyler ki bu da iddiamızı desteklemektedir⁷⁸. Moğol işgalinin, Türklerin Bizans arazisi üzerine baskı kurmasına sebep olduğunu izaha çalışan araştırmacıların sıklıkla başvurduğu, Gregoras'a ait olan *İskitler tarafından sürüldükten sonra Romalıları kovdular. İskitlere karşı büyük zayıflık gösterdiler ama Romalıları karşı yiğitçe davrandılar. İskitlerin seferi kendileri için bir şanssızlık meydana getirmiyordu aksine çok büyük şanslarının sebebiydi*⁷⁹ şeklindeki anlatı ise Selçuklu yönetiminin çöküşünden sonraya tarihlenmektedir. Burada vurgulamamız gereken husus, Uc bölgelerine ilişkin genel bir değerlendirme yaptığımızdır. Zira çalışmamızın devamında da görüleceği üzere mevzubahis alanlar XIII. asır boyunca istisnasız bir düzen içerisinde değildir.

XIII. yüzyıl boyunca, Uc bölgelerinin merkezi idare adına yönetilen birimler olduğu öncelikle menşur almalarından ve iktâ sahiplerinin görevi olduğu üzere sefer zamanlarında sultana asker göndermelerinden anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra kaynaklarda geçen sarayın ihtiyaçları, ticaretin unsuru ve Moğollara ödenen vergilerin içinde bulunan hayvanların yetiştirildiği alanların, büyük oranda Uc bölgeleri olduğu muhakkaktır. Pervâne dönemine ait bir kayıta geçen Moğol ordusunun *tagarı* ve malzemesi için Rum memleketlerinin Uc'larına fermanlar ve menşurlar gönderdiler şeklindeki anlatı, Uc'un tabiiyetini göstermesinin yanı sıra burada mevcut olan ekonomi hakkında veri sunması açısından da önemlidir⁸⁰. Nitekim İbn Sâid'in kaydında Denizli bölgesinde güzel okların üretildiği Payas kalesi bahsinden hareketle, Türkmen ekonomisinin askerî ihtiyaçları karşılayan üretimi de kapsadığını görmekteyiz⁸¹. Zamanın icaplarının henüz değişmediği, Osmanlı dönemine ilişkin kayıtlar da göçebelerin hayvancılık ve

⁷⁶A.C.S. Peacock, "The Seljuk Sultanate of Rum and the Turkmen of the Byzantine Frontier 1206-1279", *Al-Masaq*, 26, (3), (2014), 275,276-285.

⁷⁷ Vyronis, Jr. Speros. "Anadolu'da Göçebeleşme ve İslamlaşma", çev. Serhat Altınkaynak, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 15 (2022), 342.

⁷⁸ Halil İnalıcık, *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak: Kuruluş*, (İstanbul: Hayy Kitap, 2010), 120.

⁷⁹ Kılıç, "Romaika İstoria", 266.

⁸⁰ Aksarâyi, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, 33.

⁸¹ İbn Sâid, *Kitabü'l Coğrafya*, 118.

buna ilişkin üretim dışında, derbentçilik, madenlerin işletilmesi ve korunması ile ok, yay, mızrak gibi hafif harp levazımatının üretiminde yer aldıklarını göstermektedir⁸².

Daha önce bahsettiğimiz tarihi süreçte görüldüğü üzere, asrın ilk yarısı Uc eyaletleri ve merkez arasında bir uyum söz konusu olduğu gibi bu dönemde karşımıza çıkan beylerin kudreti, onların yönettiği bölgelerin, başına buyruk bir karaktere bürünemeyeceğine önemli dayanak noktası sunar. Aynı zamanda İzzeddin Keykâvus'un Şam seferine, Alâeddin Keykubad'ın ise Antalya fethine giderken Uc bölgesine asker göndermeleri için yolladıkları fermanlara iştirak edildiğine ilişkin kayıtlar da Uc Merkez ahengine kanıt niteliğindedir⁸³. Zira bölgenin kontrolünün zorlaştığına ilişkin anlatılar da asrın ikinci yarısında görülmektedir.

Uc'un isyanla ilk olarak anıldığı hadise 1249 yılına tarihlenmektedir. Anonim Kronik, Uc Türkleri Sahip Şemseddin İsfahânî'nin makamına tamah ederek hareket edip tahribat yapıyorlardı dedikten sonra, sultanın kendi kölelerini onları defetmek için gönderdiğini anlatır ancak hadisenin sonucuna ilişkin bilgi vermez⁸⁴. İbn Bîbî ise aynı hadiseye sultan Alâeddin'in oğlu olduğu iddiası ile Uc tarafında Ahmed adında biri ayaklandı diyerek o havalinin Türk topluluklarının onun davetine uyduğunu söyler. Ancak İbn Bîbî'nin kaydında büyük bir halk desteği gören ve güçlü bir ordu toplayan isyancıyı durdurmak için asker gönderen Sahip İsfahânî'dir⁸⁵. Olaya ilişkin bilgi veren bir başka kaynak ise Simon de Saint Quentin'dir. Müellifin Coterinus isimli bir hanedan mensubu olarak andığı ve İbn Bîbî'de geçtiği şekliyle kendini Sultan Alâeddin'in oğlu ilan eden isyancı, Konya civarında yaklaşık 300 Hristiyan köyünü tahrip etikten sonra Alanya'ya giderken, Ermeni Krallının akrabası olan ve bu krala isyan eden Lampron hâkiminin çabasıyla yakalanmış ve idam edilmiştir. Müellife göre üç ay süren isyanda Coterinus ile 20.000 kişi vardı⁸⁶. Quentin'e göre Gıyâseddin Keyhüsrev hayatta iken, İbn Bîbî'ye göre ise vefatından sonra gerçekleşen hadisede, isyancının aynı iddia ile ortaya çıkması ve isyanın büyüklüğü, her ne kadar isimler farklı olsa da aynı olaydan bahsedildiğini düşündürmektedir⁸⁷. Bunun yanı sıra İbn Bîbî de geçen, uc tarafında bastırılan Oyuz Melik isyanı da aynı hadiseyi işaret ediyor olmalıdır⁸⁸. Nitekim bu bahse kadar müellif Türk Ahmed isyanını neticelendiren bir bilgi paylaşmamaktadır.

Daha sonrasında II. İzzeddin Keykâvus'un Konya merkez, Rükneddin Kılıçarslan'ın ise Tokat merkez olmak üzere ülkeyi yönettiği dönemde, Aksarâyî'nin kendisinden nefretle söz ettiği, Sultan İzzeddin'in Beylerbeyi olarak görevlendirdiği Rum Kondistabl'a⁸⁹ düşmanlık besleyen Denizli Uc Beyi Mehmed Bey'in Sultana karşı isyan ettiğini ve Antalya Alanya arasında Sultanın emirlerini yenilgiye uğrattığını görüyoruz⁹⁰.

⁸² Arif sarı, "Osmanlı Devleti'nde Göçebe-Merkezî İdare İlişkilerini Şekillendiren Esaslar", *Tarih Boyunca Uluslararası Göç ve Göçmenlik* içinde, ed. Selami Fedakar, Arife Karadağ, Ahu Selin Erkul Yğacı, (İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2020), 87,88,91,92.

⁸³ İbn Bîbî, *El-Evami'ü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye*, 210-262.

⁸⁴ Anonim Selçuknâme, s.44.

⁸⁵ İbn Bîbî, *El-Evami'ü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye*, 545,546.

⁸⁶ Saint Simon De Quentin, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, çev. Erendiz Ozbayoğlu, (Antalya: DAKTAV, 2006), 59,60. (Müellif Coterinus'u Türkiye büyük hısmı olarak anar), Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 237.

⁸⁷ Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 237.

⁸⁸ İbn Bîbî, *El-Evami'ü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye*, 556.

⁸⁹ Selçuklu devlet teşkilatında kısa bir dönem kullanılan batı kökenli askerî unvan. Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Daş, "Selçuklularda Kullanılan Batılı bir Unvan: Kondistabl", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları dergisi*, 6, (2021), 126-132.

⁹⁰ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 50.

Çalışma alanımız içerisinde, kaynaklarda kendine önemli yer bulan isyanlardan biri Beylerbeyi Hatîroğlu ayaklanmasıdır. Diğer kaynaklar bu hadisede ile Uc arasında bir ilişkiden söz etmezken, Aksarâyî, Hatîroğlu Kayseri’de bulunan Sultana saldırınca, Uc komutanı Arslandoğmuş’un bu muhalefete hazırlıksız yakalandığı için çarpışmada az bir direnç gösterdikten sonra öldürüldüğünü söyler⁹¹. Burada açıkça görülmektedir ki Uc’da görevli komutan isyana karşı koyma teşebbüsünde bulunmuş fakat başarı sağlayamamıştır. Sultanı da yanına alarak Niğde’ye giden Hatîroğlu’nun Karamanoğulları’nın ve Uc Türklerinin katıldığı bilgisi de aynı müellif tarafından zikredilir. Ancak İbn Bîbî Niğde’de toplanan kalabalığın gerekçesini Sultanın orada bulunması olarak aktarır⁹². Şerefeddin Hatîr’in ardından çıkan ve Anadolu’nun en önemli isyanlarından biri kabul edilen Cimri hadisesi Aksarâyî’nin kaydında başlangıç olarak Hatîroğlu’nun cesaretlendirdiği Karamanoğlu ve Uc Türklerinin ayaklanması olarak geçer⁹³. Müellife göre vergileri ve haraçları göndermemekle başlayan isyan, Ermenek Komutanı Bedreddin Hutunî’nin, Karamanoğullarına saldırmak için gittiği Lârende’de isyancıların bağışlanmak için kendisine sunduğu, 100.000 dinarlık bir ödeme ve serleşkerlik aidatını içeren anlaşmayı kabul etmemesi sonrasında isyancılar karşısında yenilgisi üzerine büyük bir ayaklanmaya dönüşür⁹⁴. Bir başka dönem kaynağı İbn Bîbî’de isyanın kaynağını Hatîroğlu ayaklanmasından alınan cesaret olarak anlatır⁹⁵. Yine bir veliahtlık iddiasına dayanan ve Karamanoğulları’nın yönettiği bu isyana Uc ile irtibat noktasında bakıldığında, ilk veri Uc beyi olan Sahipoğullarının Germiyan Türklerini de yanlarına alarak ayaklanmayı durdurmak için harekete geçmiş olmalarıdır. Dönemin üç kaynağının da aktardığı bu bilgi de Sâhipoğulları mağlup olurlar⁹⁶. Anlatılar arasındaki tek fark Aksarâyî’nin Sahipoğullarının isyancılar ile çatışmasını Konya’nın işgalinden önce vermesidir. Uc’da ayaklandığı bilgisinin sadece Aksarâyî’de geçtiği Cimri, Türk Moğol ordusu Konya’ya gelince yine Uc bölgesine kaçmıştır. Anonim kaynağın Uluborlu olarak belirttiği yer diğer kaynaklarda Karhisar-ı Devle olarak geçer ve Cimri burada öldürülür⁹⁷. Daha önce de bahsettiğimiz üzere Uc’un büyük emirinin isyana karşı gelmediği için öldürüldüğü dışında bölgenin ayaklanmaya katıldığına ilişkin kayıt yoktur. Bunun yanı sıra İbn Bîbî Konya’nın yeniden ele geçirilmesi sonrasında, Uc dâhil bütün ülkeye gönderilen itaat fermanlarına riayet edildiğini söyler⁹⁸.

Buraya kadar olan kısımda Uc hakkında, merkeze bağlılık ekseninde bir gevşeme olduğuna ilişkin bir sonuca ulaşmak mümkün görünmemektedir. Nitekim çıkan isyanlardan en büyüğünün de veliahtlık iddiası taşıması, Selçuklu olmanın halen itibarlı olduğunu göstermektedir. Bunun yanında asrın sonunda II. Mesud’un tahta çıkışı sırasında da Kastamonu Uc Beyi Yavlak Arslan’ın İlhanlılar’a sultanla birlikte giderek, Sultan Mesud’un tahta çıkışında rol oynaması da aynı görüşü desteklemektedir⁹⁹.

⁹¹ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, 78.

⁹² İbn Bîbî, *El-Evamirü'l-Ala'yye fi'l-Umuri'l-Ala'yye*, 610.

⁹³ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, 85.

⁹⁴ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, 85,86.

⁹⁵ İbn Bîbî, *El-Evamirü'l-Ala'yye fi'l-Umuri'l-Ala'yye*, 628.

⁹⁶ İbn Bîbî, *El-Evamirü'l-Ala'yye fi'l-Umuri'l-Ala'yye*, 638, Aksarâyî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, 95, Anonim Selçuknâme, 50.

⁹⁷ İbn Bîbî, *El-Evamirü'l-Ala'yye fi'l-Umuri'l-Ala'yye*, 662,664, Aksarâyî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, 102, Anonim Selçuknâme, 51.

⁹⁸ İbn Bîbî, *El-Evamirü'l-Ala'yye fi'l-Umuri'l-Ala'yye*, 643.

⁹⁹ İbn Bîbî, *El-Evamirü'l-Ala'yye fi'l-Umuri'l-Ala'yye*, 674.

Asrın sonuna yaklaşıldığında Uc bölgeleri merkeze bağlılık noktasında, genel kabul gören, yönetilmesi zor kitlelerin bulunduğu alanlar tasvirine yaklaşılmaya başlar. Bu konuda iki makale kaleme alan Andrew Peacock, merkezden kopmaların başlangıç noktasını Cimri isyanı sonrası artan Moğol baskısı olarak gerekçelendirir¹⁰⁰. Biz ise başlangıç noktasının Fahri Kazvî'nin vezirlik dönemi olan 1288 yılı olarak kabul edilmesi kanaatindeyiz. Nitekim bu dönem, İlhanlı yanlısı müellif Aksarâyî tarafından, yönetimin yeteneksizliği gerekçesi ile ülke ekonomisinin hercümerç olduğu şeklinde tarif edilir¹⁰¹. Hemen ardından Sa'düddeve Yahudi'nin vezirliğinin de (1289-1291) benzer şekilde anlatılması İlhanlı tahakkümünün artması değil yönetiminin bozulması olarak değerlendirilmelidir¹⁰². Aynı müellifin daha sonrası için ülke yönetiminin dört kısma bölündüğünü anlattığı kısımda Pervâne Muhammed, Kemâleddin Tiflîsî, Şerefeddin Osman ve Sahib Cemaleddin'in bilhassa vergi toplamak noktasında çok ağır eleştirilere konu olan yönetimleri, görüşümüzün bir başka dayanak noktasıdır¹⁰³. Zira müellifin Uc'u "*asilerin başkaldırma yeri*" olarak tarifi de aynı döneme denk gelmektedir¹⁰⁴. Bu yıllarda Aksaray'da bulunan şair Seyf-i Fergânî'nin divanında geçen "*Yetkililer ondan da vergi ve harç isterler, örümcek bir dokuma atölyesi kursa*"¹⁰⁵ şeklindeki beyit, yetkililer ile vergi yükünün halk nezdindeki karşılığını göstermesi açısından önemlidir. Aynı zamanda Ömerî'nin *Mesâlikü'l-ebşâr* isimli eserinde Gazan Han'ın söylediği iddia edilen "*ben düşmanı doğuda ve batıda arıyordum oysa düşman elbisemin içindeki Karaman oğullarıymış*" sözü ve "*Karamanoğulları ve Rum Türkmenleri olmasa güneşin battığı yere kadar atımla çiğnerdim*" ifadesi de bir başka durumu fark etmiş olmayı anlatır ki bu da değişimin o dönemde başladığına delil olarak kabul edilebilir¹⁰⁶. Bunlara ilave olarak Sultan Mesud'un kardeşi Melik Rükneddin'in ayaklanmasının, Kastamonu'da Uc beyi Yavlak Arslan'ın muhalefetine rağmen ahalide kabul görmesi ve Yavlak Arslan'ın bu hadisede öldürülmesi ile sonrasında Rükneddin'in Kastamonu ordusu ile sultana direnmesi, Uc'un merkezi otoriteye karşı ilk başkaldırısı olarak görülür¹⁰⁷. Aynı zamanda her ne kadar İlhanlı merkezindeki karışıklıklardan kaynaklansa da 1298 yılında Anadolu'da isyan eden Moğol Noyanlarından Süleymiş'in Uc'dan ve merkezden gördüğü destek de bahsettiğimiz iklimden kaynaklanıyor olmalıdır¹⁰⁸.

Uc ile ilgili ulaşılabilecek bir sonuç, yaklaşık yüz yılı kapsadığı için mutlak ve homojen olmayacak, ad hoc düzenlemelere ihtiyaç duyacaktır. Ancak burada genel kanaatin temelini oluşturan göçebelere ilişkin yaklaşım sorunun da tartışılması gerekmektedir. Nitekim İran satraplıkları ve Bizans themalarında da görülen merkezi idareden uzaklaşma ya da iradeye başkaldırma hadisesi, Uc bölgesi için daha çok göçebe karakterle ilişkilendirilmektedir. Yaklaşım sorununa en önemli örneklerden birini, Beatrice F. Manz'ın Timurlu İran'ı ile ilgili çalışmasında görürüz. Müellif modern öncesi ulaşım ve iletişimin son derece yavaş ilerlediği dönemde, geniş

¹⁰⁰ Peacock, "The Seljuk Sultanate of Rum", s. 285.

¹⁰¹ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, 119,123.

¹⁰² Aksarâyî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, 124.

¹⁰³ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, 174-184.

¹⁰⁴ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, 165.

¹⁰⁵ İsmail Söylemez, "Aksaraylı Şair Seyf-i Fergânî ve Divanı", *III. Uluslararası Aksaray Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde, ed. M. Sami Yıldız, Ayşegül Can, Mehmet Özkaya (Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2018), 227.

¹⁰⁶ El-Ömerî, *Mesâlikü'l Ebsâr*, 151.

¹⁰⁷ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, 137-140.

¹⁰⁸ Ömer Tokuş, "Moğol Hâkimiyetinde Anadolu ve Anadolu'da Moğol Noyanlarının İsyanları". *Türk Dünyası Araştırmaları*, 117, (230), (2017), 197,198.

alana yayılan egemenlik sahalarının yönetilebilmesini şaşırtıcı bulmaktadır¹⁰⁹. Bize göre bu bakış açısının gerekçesi, göçebe yaşamın ihtiyaçlarını ve toplumsal normları yeterince tespit edememekten kaynaklanmaktadır. Bu noktada göçebe kimdir ve ne ister sorusuna verilecek cevap, daha sağlam bir zemin oluşturacaktır. Onların bir iradeye tabi olmaya karşı olan kitleler şeklindeki tarifi, kabul gördüğü kadar gerçek midir? Orta Asya kökleri ve Anadolu varlıkları incelendiğinde onların da en az yerleşikler kadar, üretim, ticaret ve güvenlik noktasında bir nizamla ihtiyaç duydukları açıkça görülecektir. Bu konuda kapsamlı bir çalışma yapan Cristopher I. Beckwith *İpekyolu İmparatorlukları* adlı eserinde, Çin, Arap, Pers ve Grek kaynaklarındaki bilgilere dayanarak, bozkırlıların gerçekliğinin üretim ve ticaret olduğu, ancak bunun kesintiye uğradığı veya bir saldırı olduğunda savaşa başvurdukları sonucuna ulaşmıştır¹¹⁰.

Göçebelerin yönetilmesinin yerleşiklere nispeten daha zor olduğu muhakkaktır. Nitekim onlar ekonomilerini yanlarında taşımak gibi bir avantaja da sahiptir. Bu konuda Lindner'in tespiti diğer yorumlarının aksine isabetlidir; “göçebeler çok basit bir şekilde kalarak ya da giderek oy kullanırlar”¹¹¹. Her zaman bu kadar kolay olmayan, zaman zaman zorluklara katlanmayı gerektiren bu hadisenin yerleşikler için de geçerli olduğuna ilişkin pek çok zaman ve pek çok coğrafyadan örnek bulunabilir olmakla birlikte, tam da çalışma sahamız böyle bir veriyi sunar. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ilk saltanat yıllarında (1192-96) Menderes bölgesine yaptığı sefer sırasında esir aldığı 5000 Bizanslı ile ilgili Khoniates anlatısı, önemli bir başvuru noktasıdır. Tutsakların mallarına ya da ailelerine zarar gelip gelmediğini sorgulayan sultan, onların yemek ve ısınma ihtiyaçlarını da karşıladıktan sonra esirleri Akşehir bölgesindeki köylere yerleştirir. Tarım yapmaları için kendilerine arazi ve tohum veren sultan şayet imparator ile bir anlaşma olursa ülkelerine dönebileceklerini şayet olmazsa, burada beş yıl boyunca vergiden muaf olarak yaşayabilecekleri daha sonra ise Bizans'ta olandan daha az bir vergiyle devam edebileceklerini söyler. Khoniates bunun iki sonucu olduğunu söyler, birincisi esirler memleketlerini unuttular, ikincisi ise bu olayı duyan akrabaları ve yurttaşları Selçuklu ülkesine gitti¹¹². Bunun yanı sıra bir başka Bizanslı müellif olan Pachymeres de Türklere karşı ülkeyi savunmakla görevli olanların, bunu ücretleri ödendiği sürece yaptığını aksi takdirde düşmanla iş birliği içine girebildiklerini ve taraf değiştirdiklerini söylemektedir. Bizans sınır muhafızlarının ücretlerini alamadıkları için sınırı terk ettiklerine ilişkin bir kayıt Gregoras'ın eserinde de görülür¹¹³. Bununla birlikte idarî birimler noktasında değerlendirildiğinde, yine çalışma dönemimizde görülen, Manunel Mavrozomes, Theodoros Mankaphas ve Sabbas Asedonos gibi Bizanslı yerel yöneticilerin Batı Anadolu'da bağımsız yönetimler kurmak adına başlattıkları ayaklanmalar, mevzubahis durumun göçebelere özgü olmadığını kanıtlamaktadır¹¹⁴. Buradan anlaşılmaktadır ki bir iradeye tabi olmak, yaşam biçiminden ziyade yönetimin sunduğu şartlarla ilgilidir.

¹⁰⁹ Beatrice F. Manz, *Timurlu İran'ında İktidar Siyaset ve Din*, çev. Dilek Şendil, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2013), 1.

¹¹⁰ Cristopher I. Beckwith, *İpekyolu İmparatorlukları: Bronz Çağından Günümüze Orta Asya Tarihi*, çev. Kürşat Yıldırım, (Ankara: Odtü Yayıncılık, 2011), 263-298.

¹¹¹ Lindner, *Göçebeler ve Osmanlılar*, 58.

¹¹² Niketas Choniates, *O City Of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, Translated by Harry d. Magoulias, (Detroit: Wayne State University Press, 1984), 272-273.

¹¹³ Kılıç, “Romaika İstoria” 266.

¹¹⁴ Yusuf Ayönü, “Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri (XII. Yüzyılın Sonları ve XIII. Yüzyılın Başlarında)”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 26, (42) (2007), 141-54.

SONUÇ

XIII. yüzyıl, yaklaşık son çeyreğine kadar Batı Anadolu'nun Türkleşme süreci için toprak kazanımı anlamında bir duraklama evresini ifade eder. 1204 yılında Konstantinopolis'in Latinler tarafından işgali, ana eksenleriyle birlikte İznik'e taşınan imparatorluğun hedefini başkentten geri alınması olarak belirlemiş, Selçuklular ise doğu ve güney bölgelerindeki tehditlere odaklanmanın yanı sıra, Anadolu'da güçlü bir ekonomik ve idarî yapı kurmaya daha çok önem vermişlerdir. Bu sürece 1243 yılında gerçekleşen Köse Dağı Savaşı sonrası Selçukluların Moğollar'a tâbiyetinin başlaması eklenince, Selçuklular ve Bizans arasında mezkûr asır boyunca neredeyse istikrarlı kalan bir sınır oluşmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun nüvesini de içeren, idarî birimler şeklinde organize edilen ve Uc olarak anılan sınır bölgeleri, detaylı olarak tetkik edilmediği için tarihi gerçeklikleri tam olarak yansıtamamıştır. Merkezden uzakta olmaları ve göçebe sakinleri üzerinden yapılan okumalar, bölgeye kontrol edilmesi zor alanlar tarifiyle iliştilmesine neden olmuştur. İdarî birim olarak incelediğimiz alanların bu karakteri yansıtmadığı, XIII. asır boyunca merkezden alınan izinlerle yönetilmeleri, başkentten gönderilen fermanlara iştirak etmeleri ve bilhassa Karamanoğulları'nın başlattığı isyanlarda başkentten yanısıra yer almaları ile sabittir. Aynı zamanda ekonomik faaliyetleri de buraların bir nizam içerisinde yönetildiği konusunda bir sonuca ulaşmaya olanak sağlar. Nitekim karşılığı olmayan bir üretimin sürdürülmeyeceği muhakkaktır. Ancak yüzyılı kapsayan bir süreç için mutlak ve homojen bir sonuca ulaşmak mümkün değildir. Çalışmamızın amacı da temsil gücü yüksek değerlendirmeyi tespit etmeye yöneliktir.

Siyasî süreçte bahsettiğimiz üzere yüzyıllardır yerleşik yaşam süren ve Hristiyan ahalî, daha uygun şartlar sunulduğunda bağlı olduğu iradeyi terk edebilmektedir. Yine aynı anlam dünyasına ait Bizanslı yerel idareciler de bağımsızlık ve taht iddialarında bulunabilmektedir. Ancak Uc bölgesinde bulunan göçebe Türkmenler, asır boyunca bu durumu temsil edecek faaliyetler yürütmemiş oldukları gibi ekonomik ve askerî olarak başkentten yanısıra yer almışlardır. Kaynaklarda Uc bölgelerinde asilerin ve haydutların varlığı görülmekle birlikte, bu veriler idarî birimin bütününe kapsamamakta ve etkili bir sonuç ortaya koymamaktadır. Birbirinden farklı kavramlar olan göçebelik ve göç doğaları itibarı ile değerlendirildiğinde göçebelik, son derece meşru bir yaşam biçimi olarak karşımıza çıkar. Zira devlete vermiş oldukları destek de kaynaklarla sabittir. Göç ise bir başka kavram olup bulunulan bölgeden başka bir yere gitmeyi ifade eder ki Anadolu'ya gelenlerin göç gerekçeleri mevcut yaşamı idame ettirmektir. Bu açıdan bakıldığında Uc bölgelerine yerleşenlerin, şüphesiz kimlik bileşenleriyle birlikte, yaşamlarını sürdürebilmeleri onları genel olarak merkezi idareye tabi kılmıştır. Ancak asrın sonunda Selçukluların etkinliğinin zayıflaması ve İlhanlı merkezli kötü yönetim, çözülmenin hız kazanmasını da beraberinde getirmiştir.

Çalışmamızın sınırları içerisinde değerlendirdiğimiz Uc idarî birimi, genel kanaatin aksine idarî ve iktisadi bir nizamın olduğu alanlar olarak görülmektedir. Temelde siyasî süreçteki varlığını ele aldığımız bölge daha kapsamlı bir şekilde araştırıldığında, Anadolu Türklüğü için bir tekâmül noktası olarak tespit edilecektir. Bu doğrultuda Uc ekonomisine ilişkin yapılacak çalışmalar ve mevzu bahis bölgelerdeki inşâ faaliyetlerine ilişkin değerlendirmeler, alanın önemini ve asıl gerçekliğini ortaya koyacağı gibi, bilhassa ahilik ile müsemma değerler

manzumesi gibi ahalide kendisine itibarlı bir yer bulan sosyal yapıların incelenmesi, bölgeye ilişkin yapılacak değerlendirmeleri daha meşru bir zemine taşıyacaktır.

KAYNAKÇA

- Akdağ, Mustafa. *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, C-I, 1243-143, Tekin Yayınevi, Ankara 1979.
- Ayönü, Yusuf. *Selçuklu-Bizans Münasebetleri* (1116-1308), Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Tarih Bölümü, İzmir 2007.
- Ayönü, Yusuf. "Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri (XII. Yüzyılın Sonları ve XIII. Yüzyılın Başlarında)". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 26, S. 42 (2007): 141-54.
- Beckwith, I. Cristopher. *İpekyolu İmparatorlukları: Bronz Çağından Günümüze Orta Asya Tarihi*, çev. Kürşat Yıldırım, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2011.
- Cahen, Claude; *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
- Daş, Mustafa. "Selçuklularda Kullanılan Batılı bir Unvan: Kondistabl", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları dergisi*, S. 6, (2021), s. 126-132.
- Decker J. Michael, *The Byzantine Art of War*, Westholme, Yardley 2016.
- Digenes Akrites: Günümüze Ulaşan Tek Bizans Destanı*, Haz. Richard D. Dietrich, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul 2009.
- Duran, Muzaffer. "Satraplık Sisteminin Pers Yönetim Teşkilatındaki Yeri". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 34 (2015): 61-86.
- Glick, F.Thomas. *Islamic And Christian Spain in the Early Middle Ages*, Brill Academic Publishers, Leiden-Boston 2005.
- Göksu, Erhan. *Selçuklu'nun Mirası Gulam ve İktâ: Kölelik mi Efendilik mi*, Kronik Kitap İstanbul 2017.
- Güneş, Cüneyt. *Bizans Anadolu'sunda Askerî ve İdari Bir Sistem: Thema Sistemi (VII. Yüzyıldan XI. Yüzyıla Kadar)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Doktora Tezi, Muğla 2018.
- Homerus, *İlyada*, Çev. Azra Erhat, A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul 2008.
- İbn Bîbî, *El-Evamirü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye: Selçuknâme*, Çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 2014.
- İbn Sâid El- Mağribi, *Kitabü'l Coğrafya: ve İbn Fazlullah'ın Anadolu ile İlgili Verdiği Bilgiler*, Çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe, İstanbul 2024.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak: Kuruluş*, Hayy Kitap, İstanbul 2010.
- İnalcık, Halil, *Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile ilişkiler*, Timaş yayınları, İstanbul 2010.
- Kâşgarlı Mahmud, *Divân-ü Lugâti't - Türk*, Çeviri, Uyarlama, Düzenleme, Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurteser, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005.
- Kaymaz, Nejat. "Anadolu Selçuklu Devletinin İnhitatinde İdare Mekanizmasının Rolü". *Tarih Araştırmaları Dergisi* C. 2, S. 2, (1964), 91-155.
- Keçiş, Murat. "XIII.-XIV. Yüzyıl Bizans ve İslam Kaynaklarına Göre Kuzeybatı Anadolu Yol Ağları" *BELLETEN* 77. S. (280) 897-874.

- Keçiş, Murat. "Sakarya Boyunda Bizans-Türk Mücadelesinde Önemli Bir Geçit: Malagina", (Ed. Haluk Selvi, Bilal Çelik, Ali Yeşildal) 2. *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, 3–5 Nisan 2015, Kocaeli, 2016, 73-82.
- Kerimüddin Mahmud-i Aksarâyî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Ankara 2000.
- Kılıç, Arslan. *Nikiforos Grigoras'ın Romaiki İstoria Adlı Eserinin I-IV. Bölümlerinin Çevirisi*, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Tarih Bölümü, Yüksek Lisans tezi, İzmir 2019.
- Köprülü M. Fuad, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Ötüken Neşriyat, Ankara 1981.
- Ksenophon, *Anabasis: Onbinlerin Dönüşü*, Çev. Sinem Ceviz, Parola Yayınları, İstanbul 2014.
- Lindner, Paul Rudi. *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, çev. Müfit Günay, İmge Kitabevi, Ankara 2020.
- Manz, F. Beatrice. *Timurlu İran'ında İktidar Siyaset ve Din*, Çev. Dilek Şendil, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.
- Marco Polo. *Dünyanın Hikâye Edilişi: Harikalar Kitabı*, Çev. Işık Ergüden, Z. Zühre İlkelen, Ötüken, İstanbul 2004.
- Mikaeili, Mahsid. "Anadolu Tarihi Kentlerinde Sınır Kavramı", *Kesit Akademi Dergisi*, 8/32 (2022), 155-181.
- Mikail Bayram, "Türkiye Selçukluları Uç Beyi Denizlili Mehmet Bey", *Türkler Ansiklopedisi*, C-6, 480-488.
- Nicol, M Donald. *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, Çeviren: Bilge Umar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul 2003.
- Niketas Choniates, O *City Of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, Translated by Harry d. Magoulias, Detroit 1984.
- Nizamü'l Mülk, *Siyasetnâme*, çev. Mehmet Taha Ayar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- Ostrogorsky, Georg. *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Ankara 2006.
- Özbey, Kerem; "Modern Türkiye'de Sınırlar ve Sınırların Sosyolojik İnşası" *Sosyoloji Dergisi*, S. 40, (2019), 239-264.
- Özcan, Koray. "Anadolu Selçuklu Dönemi İdare Sisteminin Mekansal Örgütlenmeleri: Selçuklu İdari Birim Organizasyonları ve Evrimi", *Bilgi*, S. 36, (20006) 201-226.
- Özcan, Koray, "Selçuklu Çağında Anadolu Kentleşme Koridoru", *Bilgi*, S. 73, (2015), 185-206.
- Peacock, A. C.S. "The İslamic-Byzantine Frontier Seljuk Anatolia" *The İslamic- Byzantine Border in History*, Edited, D.G. Tor, Alexander Beihammer, Edinburgh University Press 2023. 265-290.
- Peacock, A.C.S." The Seljuk Sultanate of Rum and the Turkmen of the Byzantine Frontier 1206-1279", *Al-Masaq*, Vol 26, No 3, 267-287.
- Rosser, H. John. *Historical Dictionary of Byzantium*, Scarecrow Press 2001.
- Runciman, Steven. "Anadolu'nun Orta Çağlardaki Rolü". *BELLETEN* 7, S. 27 (Temmuz 1943), 549-556.
- Saint Simon De Quentin, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, Çev. Erendiz Ozbayoğlu, DAKTAV, Antalya 2006.

- Sarı, Arif. “Osmanlı Devleti'nde Göçebe-Merkezî İdare İlişkilerini Şekillendiren Esaslar”, *Tarih Boyunca Göç ve Göçmenlik*, Ege Üniversitesi, İzmir (2020), 85-94.
- Sarıkaya, Sevgi. “Anadolu’da Pers Satraplık Sistemi” *Cedrus* S. 4, Haziran (Haziran 2016): 75-90.
- Söylemez, İsmail. “Aksaraylı Şair Seyf-i Fergani ve Divanı”, *III. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (25-27 Ekim 2018) Tam Metin Kitabı*, 217-236.
- Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım-Mesâlikü'l Ebsâr*, Çev. Dr. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2014.
- Şikâri, *Karamannâme*, Haz. Metin Sözen, Necdet Sakaoğlu, Çekül Vakfı, İstanbul 2005.
- Tarih-i Ali Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, Tercüme ve Notlar, Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner, Alfa Yayınları, Ankara 2014.
- Taşgâil, Ahmet. *Bozkırların İlk İmparatorluğu Hunlar*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2020.
- Tekin, Talat. “Kuzey Moğolistan’da Yeni Bir Uygur Anıtı: Taryat (Terhin) Kitabesi”, *BELLETEN*, 46, S. (184), (1982), 795-838.
- Tekin, Talat. *Orhon Yazıtları, Kül Tigin Bilge Kağan, Tonyukuk*, Simurg, İstanbul 1998.
- Texier, Charles. *Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, C-I, Cev. Ali Suat, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2002.
- Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.
- Tokuş, Ömer. “Moğol Hâkimiyetinde Anadolu ve Anadolu’da Moğol Noyanlarının İsyanları”. *Türk Dünyası Araştırmaları* 117, S. 230 (Ekim 2017): 177-208.
- Witteck, Paul. *Menteşe Beyliği: XIII-XV inci Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, Çev. O.Ş. Gökyay, TTK, Ankara 1944.
- Witteck, Paul. *Osmanlı İmparatorluğu’nun Doğuşu*, Çev. Fatmagül Berktaş, Pencere yayınları İstanbul 1995.
- Vyronis, Jr. Speros. “Anadolu’da Göçebeleşme ve İslamlaşma”. çev. Serhat Altınkaynak, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 15 (Şubat 2022): 329-70.
- Yakupoglu, Cevdet. Musali, Namık. Çobanoğulları Uc Beyliği Dönemine Ait Gideros Fetihnâmesi”, *TAD*, C.37/ S.63, (2018) 77-133.
- Yazıcızade Ali’nin *Selçuknâme* İsimli Eserinin Edisyon Kritiği, Haz. Abdullah Bakır, Marmara Üniversitesi, Tarih Bölümü, Doktora Tezi, İstanbul 2008.
- Yıldız, Dursun Hakkı, “Avâsım” *DİA*, C-IV. S.111-112.
- Yılmaz, Feride, Oktay Özden, Zeynep. “Tarihsel Süreçten Günümüze Sınırların Evrimi ve Sınır Göç İlişkisi”, *İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Disiplinler Arası Yenilik Araştırmaları Dergisi*, S. 4 (1), (2024) 113-126.
- Zachariadou, Elizabeth A. “Uđj”, *Encyclopaedia of Islam (New Edition)* Vol. X. Leiden, 777.